

РАЦІОНАЛЬНЕ СИСТЕМНЕ ВИКОРИСТАННЯ МІНЕРАЛЬНИХ ВОД ЗАКАРПАТТЯ

УСТИЧ С.І.

Закарпатська обласна державна адміністрація

Зміщення акцентів економічних реформ у регіони, розширення прав і відповідальності за наслідки ринкових перетворень визначають сьогодні особливість усіх господарських перетворень. Свідченням цього є ряд законодавчих, нормативних документів, які стимулюють органи регіонального управління у прискоренні процесів реформування економіки з метою максимального використання їх потенціалу (географічне положення, кліматичні умови, наявність природних ресурсів, рівень економічного і соціального розвитку, структура господарства, рівень розвитку виробничої та соціальної інфраструктури, розвитку зовнішньо-економічних зв'язків, екологічний стан регіону, етнічний склад населення, історичні особливості розвитку, демографічна ситуація, соціально-психологічний клімат) і на цій основі вироблення пріоритетів та забезпечення прискореного соціально-економічного розвитку.

Реальні передумови для вироблення елементів нової моделі регіональної економічної політики, яка б забезпечила органічне поєднання державних, регіональних і місцевих інтересів, мав Указ Президента України від 31.07.95 р. ¹670/95 “Про заходи сприяння економічному і соціальному розвитку Закарпатської області”.

Виходячи з особливостей розвитку продуктивних сил та ресурсних можливостей, в області визначені пріоритети розвитку регіону у нових умовах господарювання:

- у промисловості – це розвиток харчової, лісової і деревообробної промисловості;
- в сільському господарстві – це стимулювання розвитку виробництва сільськогосподарської продукції у всіх формах власності, садівництві, виноградарстві та виноробстві;
- раціональне й ефективне використання природно-ресурсного потенціалу;
- розвиток прикордонної інфраструктури, впровадження нових підходів до обслуговування транскордонних вантажопотоків.

В цій системі пріоритетів важливе місце належить унікальним родовищам та джерелам мінеральних вод, яких в області налічується понад 360, загальним дебітом близько 10 тис. куб. м. на добу. Всього досліджено на сьогодні 30 типів мінеральних вод, серед яких вуглекислих гідрокарбонатних – 16,7%, гідрокарбонатно-хлоридних – 13,3%, сульфідних – 6,7%, кремнієвих – 10%, тобто переважають вуглекислі мало- та середньомінералізовані мінеральні води. 4 родовища мінвод за своїми властивостями відповідають типу Єсентуки, 6 – типу Боржомі і Арзни та багато аналогів інших відомих мінеральних вод.

Із 30 типів мінеральних вод області 19 внесено до державного стандарту України “Води мінеральні питні”. Із 207 родовищ мінвод, занесених до Кадастру мінвод України, закарпатські становлять 18,8 відсотків.

Забезпечити раціональне використання такого різноманіття мінеральних вод області можливо тільки за умови системного підходу, оптимального поєднання технічних, економічних, організаційних заходів та передбачення всіх прямих і опосередкованих, близьких і віддалених у часі наслідків управлінських рішень. Раціональне системне використання мінеральних вод орієнтує на дослідження комплексу взаємопов'язаних чинників, які впливають на стан геологічного вивчення родовищ мінеральних вод і їх лікувальних властивостей, на стан рекреаційного і промислового використання (розливу) мінвод, охорони їх від забруднення та виснаження, інноваційно-інвестиційного клімату в цій галузі.

Сукупність наведених чинників перебуває у складних взаємозв'язках, на яких позначаються в першу чергу особливості економіки перехідного періоду. В результаті соціально-економічної кризи в країні, зміни форм власності та структур управління відбувся різкий спад завантаженості санаторіїв та випуску мінеральної води заводами розливу. Послабився державний контроль за використанням та охороною родовищ мінеральних вод, скоротилися обсяги геологорозвідувальних робіт.

В цих умовах системний підхід потребує вивчення динаміки співвідношення споживання мінводи основними користувачами, тобто заводами розливу і санаторіями області, та пошуку оптимальних варіантів. Головним користувачем родовищ мінеральних вод області було і залишається об'єднання "Закарпаткурорт". Якщо на початку 1990 року санаторії споживали близько 60% мінвод, то в 1997 році із 145 тис. куб. м. санаторії разом із Берегівською спортбазою використали тільки 56%, тобто маятник споживання мінвод відхиляється в бік розливу. Це є наслідком зменшення протягом 1992–1996 років кількості відпочиваючих від 42405 до 29267 чол. Крім того, в 1997 році кількість суб'єктів підприємницької діяльності, що займалися розливом мінвод, зросла з 16 до 37. В цілому в 1997 році подолано спад використання мінеральних вод як санаторіями, так і заводами розливу.

Для визначення оптимального співвідношення між обсягами споживання мінеральних вод заводами і санаторіями необхідна науково обгрунтована система критеріїв, які б враховували економічну, екологічну, організаційно-правову доцільність прийнятих рішень з цього питання. В цій системі критеріїв чільне місце займає пріоритетність забезпечення мінеральною водою санаторно-лікувальних установ області. Продовжуючи застосування системного підходу до цієї проблеми шляхом перекладу фізичних, хімічних, гідрогеологічних характеристик родовищ на мову формальних кількісних показників, ми зможемо уникати розбіжностей в оцінках пропозицій і рішень щодо їх раціональності і об'єктивності. Необхідно конкретизувати також критерії пріоритетності забезпечення мінеральною водою санаторно-курортних установ, щоб не виникало розбіжностей щодо тлумачення цієї вимоги, як це мало місце при оцінці стану забезпечення мінводою об'єднання "Закарпаткурорт". Згідно з рішенням обласної комісії з конкурсу суб'єктів підприємницької діяльності на кращий проект використання родовищ корисних копалин підрозділам об'єднання "Закарпаткурорт", погоджено обсяги використання мінводи в кількості 422 куб. м. на добу, що в 6 разів перевищувало рівень споживання 1996 року та в 3,4 раза більше від споживання в 1992 році, тобто потреби "Закарпаткурорту" враховані більш ніж в повній мірі. Однак Держкомгеології та АТ "Укрпрофоздоровниця" вважають, що недостатньо враховані інтереси лікувальних установ.

Раціональне системне використання мінеральних вод області потребує також аналізу стану справ у геологічній вивченості родовищ, виявлення суттєвих зв'язків між показниками, що визначають перспективність тих чи інших регіонів щодо видобутку мінвод. Найбільш розвідані і освоєні родовища Свалявського району, які максимально наближені до виробників і споживачів. Тут розташовані 4 із 12 родовищ області, запаси яких затверджені Державною комісією по запасах (ДКЗ). Загальний дебіт родовищ мінеральних вод Свалявщини становить 1366 м³ на добу, з них затверджено в ДКЗ 891 м³ на добу. Основні родовища Свалявщини (Полянське, Новополянське, Плосківське, Голубинське, Свалявське, Неліпинське) відносяться до групи вуглекислих гідрокарбонатно-натрієвих мінвод, тобто до так званих вод типу Боржомі. Вони можуть використовуватись як столові води і як лікувальні для лікування переважно органів травлення.

Однак Свалявський район практично вичерпав свої можливості по збільшенню експлуатаційних запасів мінвод. Для подальшого нарощування видобутку лікувальних і столових мінеральних вод та створення на їх базі мережі санаторно-лікувальних закладів найбільш перспективними є Міжгірський, Рахівський та Великоберезнянський райони.

Крім того, у попередні роки використання закарпатських мінеральних вод для розливу увага приділялась тільки середньо- і високомінералізованим водам. Тепер настав час сконцентрувати зусилля інвесторів і на розливі столових вод малої мінералізації та джерельних екологічно чистих вод. Перші кроки у цій справі уже зробили СП "В.ІН.", СП "Ріо-Кола", Міжгірський завод "Електрон". А щодо мінеральних вод малої мінералізації з найкращими смаковими якостями, так званих нарзанів, у нас невичерпні можливості. В області розташовано 14 родовищ нарзанів, які сьогодні, на жаль, не використовуються.

Системне використання мінеральних вод – це також взаємозв'язок споживання, відтворення та охорони родовищ від виснаження. В умовах зростаючого техногенного навантаження на родовища мінвод системний підхід орієнтує на дослідження екологічного стану території, обмеження вирубки лісу в зоні формування водних ресурсів родовищ, зменшення використання гербіцидів, отрутохімікатів у сільгоспвиробництві, заборону їх використання в лісовому господарстві, обмеження використання гірських схилів під сільгоспугіддя.

Особливої актуальності в умовах перехідної економіки набуває проблема системного рекреаційного використання родовищ мінеральних вод області.

В рекреаційних ресурсах Закарпаття привертають до себе увагу ті природні фактори, що можуть бути використані для лікування та оздоровлення людей, – це перш за все бальнеологічні ресурси.

За наявністю та різноманітністю бальнеологічних ресурсів Закарпаття випереджає інші регіони України, в тому числі і гірські (Прикарпаття, Крим). Серед вододіяв представлені майже всі відомі групи та типи вод. Широкий спектр мінеральних вод різних груп дозволяє охопити лікуванням практично всі відомі нозологічні форми захворювань, маючи на увазі як їх питне, так і зовнішнє використання.

Враховуючи достатній лікувальний потенціал, а також наявність різноманітних інших рекреаційних ресурсів – лісових, кліматичних, історико-культурних пам'яток, на Закарпатті може бути організовано лікування та відпочинок людей з мінімальними на це затратами на базі вже існуючих лікувальних оздоровчих та туристичних об'єктів. Так, на даний час інфраструктура рекреаційних об'єктів включає 8 санаторіїв об'єднання "Закарпаткурорт", 2 відомчі санаторії (більше 3000 ліжко-місць), обласне об'єднання "Закарпаттурист" має 4 туркомплекси, 8 туристичних баз, що становить до 2000 ліжко-місць. Як визначено управлінням охорони здоров'я та науковцями НПО "Реабілітація", для відновлювального лікування та оздоровлення може бути використано до 2000 ліжко-місць, що вивільняються в зв'язку з скороченням ліжок у лікарнях всіх рівнів. Вже на сьогоднішній день частина туристичних об'єктів набуває статус лікувально-оздоровчих комплексів з наданням лікувально-оздоровчих послуг.

В попередні роки мінеральні води переважно розглядались тільки як сировинна база для розвитку санаторіїв та заводів розливу. Застосування системного аналізу в цій сфері засвідчує, що і розвиток туризму різноманітними типами економічних, соціальних, технічних зв'язків включений в єдине ціле раціонального використання родовищ мінеральних вод Закарпаття. Для підвищення ефективності бальнеологічного застосування мінеральних вод необхідно в системі різнопланових чинників виділити взаємозв'язок таких, як розширення бальнеологічного застосування мінеральних вод за рахунок організації нових лікувально-оздоровчих комплексів на базі існуючих оздоровчих закладів та впровадження сучасних технологій лікування, які дають економію мінеральних вод без пониження лікувального ефекту.

Крім того, проведеним курортно-рекреаційним зонуванням області визначено обсяги рекреаційних ресурсів у кожній із 10 зон, намічені нові шляхи їх раціонального використання з обов'язковою участю держадміністрацій районів.

При його проведенні виявлено, що в окремих зонах, наприклад в Іршавській, при наявності унікальних метанових термальних йодо-бромних вод практично відсутня відповідна

лікувально-оздоровча інфраструктура, в той час як тут є передумови для створення курорту. На водах такого типу існують відомі курорти ("Тайдусобосло" в Угорщині, "Нальчик" в Росії), де не тільки використовується мінеральна вода, але і біологічним методом із неї отримується лікувальна грязь та інші лікувальні засоби.

Одним із шляхів раціонального використання бальнеоресурсів є також розлив мінеральних вод. В цьому питанні визначені найбільш актуальні завдання – це перш за все використання сучасних технологій розливу для збереження природних властивостей мінеральних вод, розлив вуглекислих мінеральних вод без штучного газування із збереженням насичення природною вуглекислою. Крім цього – розлив всього спектру мінеральних вод, представлених на Закарпатті, а особливо тих, які не мають аналогів на Україні – лужні, залізисті, кремністі, йодо-бромні, миш'яковисті.

В системі взаємозв'язаних чинників, які впливають на стан раціонального використання мінеральних вод, важливе місце належить організаційно-правовим питанням як місцевого, так і державного рівня.

Зокрема, органам виконавчої влади всіх рівнів необхідно посилити контроль за використанням і охороною надр в межах компетенції, визначеної Кодексом України про надра та іншими законодавчими актами.

З метою здійснення повноважень, які покладаються законодавством на обласну раду і адміністрацію, впорядкування використання родовищ мінвод та недопущення зловживань вважати доцільним такий порядок отримання мінводи вторинними споживачами, коли угоди між первинним і вторинним споживачем погоджуються в районній та обласній держадміністраціях.

Райдержадміністраціям треба ширше залучати до контролю за раціональним використанням та охороною родовищ мінвод районні комісії по природних ресурсах.

З метою прискорення розвитку мінерально-сировинної бази України та регіонів доцільно створити Державний фонд мінерально-сировинної бази України, який би концентрував всі кошти на ці цілі, в т. ч. і відрахування за користування надрами та геологорозвідувальні роботи.

Для посилення відповідальності суб'єктів підприємницької діяльності за раціональне використання родовищ мінвод Верховній Раді України необхідно прийняти законодавчі акти щодо майнової та кримінальної відповідальності за забруднення та виснаження родовищ.

Summary

RATIONAL SYSTEMIC USE OF MINERAL WATERS OF TRANSCARPATHIA

Ustich S.I.

Regional State Administration of Transcarpathia

The system of the most important interconnected data is presented which ensures rational use of mineral waters deposits in Transcarpathia and their protection from exhaustion and pollution. The role of geological study of mineral waters deposits, their curative features, recreational complex in their rational systemic use is determined. It is necessary to create an appropriate law system and state fund of mineral waters resources base development in Ukraine.